

24 I
ПОЛІНА САМІЛЕНКО

МІЙ ПАРТНЕР І УЧИТЕЛЬ ЛЕСЬ КУРБАС.

Ще в 1916 році я вперше побачила Курбаса в ролі Зігнєва "Мазепа" Словацького. Досі я не знала ще такого захоплення, яке примусило мене перебороти мою "незручність" і побігти за куліси вітати Курбаса - Великого артиста "Нового театру". Це моє захоплення мене і зрушило Леся піти з троїцького народного дому /театр Миколи Садовського/ до нас до дому на Фундуклеївську /тепер Леніна/ вулицю № 82 на веранду, де в товариській бесіді з товаришами виник контакт наших творчих поривань. Вогник творчості, що лише жеврів досі, ^{серед нас} розгорівся у ціле вогнище "Молодого театру" /1916-1919/

Той ночі Курбас поділився з нами своїми мріями створити новий театр - ~~великої правди життя~~, ворожий застарілим штампам, рутині, натуралізму, "українському хатянству", пристосовництву і найстрашнішому ворогові мистецтва - м і щ а н с т в у!

Лесь Курбас мислив наше майбутнє життя в мистецтві в безперевному навчанні, у постійному русі вперед.

Таке настановлення відповідало нашим жаданням - групи учнів, що закінчили драматичну школу М. Лисенка - мріяли, ~~прагнули~~, поривалися до нового, а тепер Курбас зконкретизував саме те, чого ми прагнули.

На протязі нашої спільної праці, жадання Курбаса були нашими жаданнями ~~(Він був виразником наших поривань)~~ ^{Лесь} твердив: "Актор мусить бути не тільки талановитим, а й висококультурним". Нам хотілося проковтнути усі бібліотеки музеї кар. гал.

Над нами витав Титан пізнань, ерудований мистецтвознавець, історик, філософ, талант! ~~(Закликав нас до вищих поривань)~~

А в творчості, в шуканнях - такий людяний, рідний, близький товариш, а голівне скромний. Він ніколи не висітавляв себе, часто запевняв "це я взяв від тебе", забуваючи, що не давши мені ^{ми з ним} нічого не ~~взяв~~ ^{завів}. Він стільки давав акторові зі скарбниці своїх знань, обдарованості, що ^{ми} уже звикли: хотіння Леся вважати своїми.

В нашій спільній праці над "Чорною пантерою й Білим ведмедем" та "Йолеху" Курбас був не лише режисером але і моїм партнером як актор. Образи Ведмеда та Арно створені Курбасом були настільки переконливі заражаючі, що ^я лише реагувала на них своїм еством, інтуїцією, бо ще не була актором-майстром. ⁵ Я ще не зовсім усвідомлювала ~~як~~ в його роботах тих філософських глибин, з яких він черпав образні рішення, що та ^{нас} мене зачаровували.

А Лесеві підказування при створенню образу, я вважала своїми думами вимислами. ~~(Навіть, коли я прочитала у Горького: "Мати - звір такий самий, розумний, безжалювий, як і безстрашний, коли йдеться про життя, яке вона, мати, творить і хоронить" то в сліпоті своїй могла б подумати, що Горький міг підслухати мої думки про матір Пантеру. Але я уже бачила, що усі митці ідуть до "Правди життя" хоч і різними шляхами.)~~

6 Досі я не уміла відокремити Курбаса-актора від режисера, так усе зливалася в єдине в моєму розумінні. Усе, що хотів Лесь Курбас, я вважала своїм стремлінням.

8 Співала успіхами в "Чорній пантері", "Йолі", моя ненаситність уже мучила мене частям грати "МОННУ ВАННУ" Метерлінка. Про цю роль я вже говорила ~~Лесю Курбасу~~ Ранком, ідучи в майстерню, я уже з Лесем-Прищивалом в "Монні Ванні" на крилах своєї фантазії, летіла по об'єктах наших творчих сподівань.

І раптом: "Будемо працювати над "ПУЩЕВ" Лесі України - оглушив мене Курбас! Я любила Лесь Українку, жила радістю і гордістю за її великий дар, але зараз на чисті цісі п'єси я випіла неприязню і до Лесі України, і до Леса Курбаса, якого в думках звала егоїстом, що поласився на багатомовну роль скульптора Річарда, пророкувала йому провал в цій "панахиді". І як могла Лесь Українка написати таку неценічну балаканину?!

--"А ти будеш грати жінку Ріверса - лагідно обізвав мої думки Лесь, - І чого ти спаленіла гнівом?"

Рішавчи не грати цю "безіменну жінку", стримувчи себе, я видушила:

--"Я лише пригадала твої слова: "Ти артистка великого полотна"

І крім того ти сам учиш - "раніше чим проголосити текст, треба подумати, для чого написані ці слова?" І я зараз думаю для чого ти дав мені цю роль? Може щоб я не зазнавалась?"

І на усі мої злі дурниці Лесь лагідно сказав:

- "Ні, Полю, тому, що я тобі вірю. А ця жінка Ріверса не тільки безіменна роль, а й оплот моєї роботи. Читай п'єсу і знайди себе."

Така задушевність ~~Лесі~~ Леса завжди розпалювала в мені краді якості моєї людяності. Я, уже напевнивши, корила себе за "верхоглядство". ~~Лесь Українка раніше своєю вининняє з "Пущев", на прощав мене і Лесь Курбас, а я сама егоїстка захопилася самогральною ролю "Монни Ванни" і несуть, ображавчи дорогих мені митців. Ні, я буду перечитувати п'єсу і шукати: де говорять про цю жінку? Як говорять? І для чого Лесь Українка її написала?...~~ Ні, я таки знайду цю "безіменну жінку"! А переглядаючи п'єсу, я забула про жінку Ріверса, а переді мною повставав скульптор Річард і його оточення.

І ось в роботі над "ПУЩЕЮ" він "висік" мене своїм благородством і підказав: що зрозумівши оточення і людей, що діють в ньому, можна знайти образ ролі.

Я пильно стежу за репетицією, де Річард в оточенні невігластва, не має навіть глини. Глину винаходить Деві-небіж, поріднений зі своїм дядьком творчою жагою. Річард закохано, в захваті дивиться то на Деві, то на глину, яку ніжно гладить, мене. Очі його загораються великим покликом творця. Глина, хоч і не доброякісна, але впливає на річ, як живуча вода, що відроджує найпалкіші творчі жадання. Очі Річарда-Курбаса випадково зосереджуються на Джені, яку він уже починає ліпити і, по асоціації думок, розповідає як він виховувався

~~Річард виховувався~~ у Венеції -краю щасливим, де лаври й квіти йому услали, де він споглядав красу життя, але не жив. І ось декрети іезуїтів нагадали йому про його питомих предків - "незгідних", "незалежних", "рівноправців". "Моя всі кровні волі домогались від короля, від церкви, від парламенту, а я від них са-

-мих. Така вже кров."

Це й рушило Річарда з родиною у "Новий світ".

У Венеції Річард "Все вище, вище й вище я здіймався на крилах мрій - тепер упав на землю. Ох, мамо, як же я забився страшно!"

РОЗПОВІДЬ ЯК ЖЕ Я ЗАБИВСЯ СТРАШНО

III-A

Цю розповідь я -глядач-відчуваю, як акомпанімент до чарівної симфонії праці, що викликає найглибші мої співчуття. Його голос, рухи, очі, що так дивно горять на рухливому обличчі артиста, відбивають психологічні нюанси його великої душі. Русійна сила волі Річарда передається широкими мазками, його мозолистих рук

Курбас малював цю розповідь натхненно величавою силою свого акторського гудодійства, що так глибоко зворушувало мою увагу...

..... І раптом: "Стійте!" -Я ніби упала на землю і побачила уже Курбаса-режисера, що помітив у Джені -артистці Мануйлович не ту реакцію на розповідь Річарда. Режисер показує що Джені-міщанка, яка в незгоді перша кине в Річарда каменюкою. Вона ніколи не зрозуміє в Річардові русійних скарбів його великої душі, а усі його спогади про блиск Венеції перекладе на мову свого пошлого усвідомлення. "Лаври і квіти" - вона перекладе /загарбає/ до кешені своїх хижацьких інстинктів. Джені слухає Річарда а чує себе, дивиться і бачить на річардових лаврах себе

чванливу господиню не вигласів. Такими короткими підказуваннями, Лесь скеровує увагу артистки Мануйлович.

І на сцені, де вона дико з ким жвнється за індіянкою - моделлю Річарда тому що вважає себе "обезчещеною". Адже Річард і її липив і раптом таке "згвалтовання"

~~і в темноті не вигласть~~
"у пущі" - в кацах лицемірства, ханжества, ^{на} в ґрунті безпросвітності можуть процвітати і зростати такі як Годвінсон і до йому подібні - губителі думок, чуйності, волі, людської гідності.

В темноті не вигластва вони орудують страшнов зброєю - "слова божого", перекрученого по образу своєму і подобію. В допитливому розумі і протетувчій душі Річарда вони вбачають свого ворога, проти якого баламутять своїх "викованців" і навіть матір Річарда. Річард, хоч і забився страшно, але живий своєю свідомістю: що його життя тут на землі, в творчій боротьбі, за обездоленних людей, про яких він досі "не чув, не знав, не бачив, не дбав Матусь, жібя не гріх така страшна байдужість?"

Він бачив Ріверсову жінку, як оплот свого прозріння в глибині людської величі. Вона несе в собі великі муки, як розплату за мужа - берця за правду.

Він всупереч погордливому зезнайству Девідсона, що дивиться на місцевих людей-індійців, як на породження диявола, бачить в них людей обдарованих - друзів у мистецтві: Річард не один в своїх високих намірах творця.

Але підступне гадюче жало Девідсона, що умів в гнилому болоті свого "вчительства" сколотити самосуд над Річардом: грубим ударом темної сваволі по творчості Річарда - розбили серце митця, і Річард відступив до Род Адленду, шукаючи творчого спокою.

Але це місто ще страшніше своїм міщанським прозябанням тупою байдужістю.

"Який я одинокий, боже правий, що ж, я досяг чого хотів. Я вільний. Нема у тьмі ні вини, ні дороги, нема й життя!..."

Виправчи творчо, Річард зрозумів, що сила і краса його творчості в житті - в борні його зі злом суспільним. І він ненавидє свою статуу-потвору - мертво народженим мистецтвом.

Він не розбиває статуу, а залишає, як докірливого свідка своїх схиблених доріг, де він пройшов мимо людини.

Так Лесь Курбас режисер-востановщик і виконавець ролі Річарда тлумачив п'єсу Л. Українки. Скеровував ~~скеровував~~ своїй праці і всіх учасників вистави на розкриття всіх нюансів запланої

V.

беротьби двох ворожих таборів. Перед акторами розкривалися все нові й нові засоби виразу психологічного плану постановки. Я захопано стежу за репетиціями. І довгі діалоги п'єси мені уже не здаються нудними, бо кожне слово Лесь овіяне такою глибокою піснею мого співчуття, що я слухала б і не наслухалась, дивилася б і не нагледілась...

~~Почуваю, що в мене є якийсь душевний зв'язок з Лесем, з його характером, з його репертуаром.~~
В ролях, над якими зараз Лесь працює шляхом підказки, він так соковито, глибоко відображає найтонші характерні риси персонажів, що намагає акторів творчим вантажем, який вони проносять потім через увесь свій шлях шукань і догадок. Лесь знає своїх акторів, знає кожному, що і де треба підказати.

Звідки він бере такі виразні мізансцени?

Курбас в кожній роботі не користується якимись догмами. Шлях до образу виловлював не тільки зі змісту п'єси, а й у своїх співучасників по роботі, а головне в стремління сучасного суспільства до прогресу, до свободи.

Я заворожено стежу за багатством цієї чудодійної фантазії, і я задрю, нагадую Лесь, що про мене він забув. Лесь здивовано відповідає, що не хоче заважати мені в моїй уважній праці.

---"Я працюю?? Я лише стежу за репетиціями!" Як потім виявилось, моя увага до загальної репетиції - це і була моя основна робота над образом жінки Ріверса.

Пригадалися мені зараз випадки, коли було зустрінешся з новим режисером, що прийшов на репетицію "безапеляційно підготовленим". А актор ще десь сліпо "блукає" по ролі, не знаючи ще, як до неї підступитися. А режисер ~~зосереджений~~ починає ~~зривом~~ начитувати, ~~змаршата в "Політну своєю превоскоденстві", і вологне керувати,~~ знуцаючись над акторською "бездарністю". Вони добиваються, що деякі актори починають вдало копіювати режисерські інтонації, грать на перших репетиціях, а потім запевняють, що найкраще гра-ти виставу з двох-трьох репетицій, повіль це акторський "вогоні не розхолоджений режисерськими розумуваннями. Такі міркування, на жаль, ще й досі гальмують прогрес у театрі.

(~~Я тому пригадала деякі випадки моїх творчих блукань, що~~
Спокійна зосереджена праця на репетиціях Курбаса заражала і нас творчим запалом. Я стежила за типажами невігласів "У пучі" і у мене несвідомо уже росло відношення до них, в яке я вживалась.

VI.

— 4 —

Коли я увійшла у хату і побачила Річарда — світло моїх надій — в темному оточенню лицемірства і зла, що каменем лежало у мене на серці, то моє відношення і породило мою виразність. В сцені під час розмови Гедвінсона з Кемблем, я уже тремтіла: "Невже Річард скибить?" І його ласкаве: "Ідіть до гурту" — прорвало у мені вулкан страждань усіх "ріверсових жінок", що зараз риданнями звіряли свою віру в людину-брата, друга... І на слова Кембля: "Підождіть, то може й поможемо". Вона погоджується здати...

— "Але ж маленький" звертаючись до Річарда, вона цим вражає його серце високими громадськими обов'язками — за дітей — за майбутнє.

Я не грала маленьких ролей, не любила їх, і на вислів: "Нема маленьких ролей, а є малі актори" відповідала: "Із нічого і буде ніщо". І коли моя "безіменна жінка" стала моєю творчою перемогою, то я повірила, що нема маленьких ролей, коли є великі режисери, які розбуджують у нас радість пізнання.

Я уже знала чому так легко з Лесем у виставі — він завжди переконливий, живий... рідний і близький моїм ~~жизненным~~ радісним почуттям, які залишилися незабутніми до цього упертого в своїх переконаннях шукача людини.

осі я не змоглаб сказати в чім сила впливу Курбаса на глядача і на акторів, які з ним працювали і ^{МК} оцінити в ньому велич актора.

~~У-2 "У ПУЩІ" - в пажах успіхом в цій роботі вставка~~

VIII.

По закінченні своєї сцени я поспішаю до залі - мені хочеться подивитись як артист Курбас рішить фінал п'єси "У ПУЩІ", який у мене в душі залишався усеж "панахидою"?

~~Простежити ренетичію Курбаса-актора в цих сценах я не могла. Занадто Занадто багато уваги вже і праці він приділяв своєму оточенню - питанням, над якими трудилися партнери.~~

Я знаю здатність Курбаса : підтекст слів автора насичувати музикою свого відчуття, краси всесвіту, яку він вкладав в уста сучасному герою - волевому громадянинуві мислителю.

Я потрапляю на сцену "суда над Річардом". Він як від рою бджіл, відмахується - то мудрістю своєю, яка неуязвима для сваволі невігласів міщанства, ~~книжечка~~ святенництва та їх нікчемності. Під навалом цих болотяних потвор, що завжди стоять на перешкоді Великого - незвичайного, Річард все вище і вище підноситься в очах глядачів, що палають своїм співчуттям до нього. Глядачі уже зненавиділи цих страховищ потвор, і глибоко полюбили велетня Річарда. Вони готові дати йому на допомогу, коли він ~~книжечка~~ уже не мудрістю своєю умиротворяє це підземне падло, а фізично починає відбиватися од цієї нечисті, що уже жбурляють у нього шматками розторчених ними скульптур та камінням....

Річард-Курбас громовим голосом перекриває цей Содом і Гомору:

Мовчіть!

Мовчіть, злиденне кодрло! Невігласи!

Я сам піду од Вас! У дикій пуці

Є люди - не дикіші вас!

Геть! Розступіться, дайте шлях! Уперше

Я сам собі дорогу проложу!

Гей стережіться!

Цей грм і блискавка, стихійно викликані духовною силою творця-велетня передається глядачам, що обурені разом з Річардом такою нелюдською зухвалістю. Глядачі вражені вкрай. Боротьба велетня людської краси, талантом артиста Курбаса, увесь антракт збуджено гудуть, сперечаються.

ТРЕТЯ ДІЯ.

Царство умиротворення, ніби стояче болото, впливає на актора й глядачів своїм пряним спокоєм.

"Який я самотній, боже правий!
Що ж я досяг чого хотів - Я вільний.
Нема у тьмі ні впину, ні дороги,
Нема й мети... До краю доборовся...."

Яку страшну розруху несе людині хвороба байдужості: Гасне вогонь очей Артиста, схиляється його постать, безсило звисають руки, голос скрипить десь в лабетах жаху, як в утопаючого...

"Невже нема такої сили в світі,
Нема снаги, щоб до краси і хисту
Людей тутешніх якось повернути?
Коли я вмів живим робити камінь,
Чому не вмю серце оживити
Оцих людей? Серця в них не камінні..."

Голос Курбаса лунає ніби з якоїсь безодні, де відгуку не почуєш. Гіркота Річарда боляче впливає на глядача, що, затаївши подих, стежить за своїм героєм, якого не хоче розвінчувати. А коли Антоніо пропонує повернутись до Венеції, яка відродить-визволить Річарда з мистецької приреченості...

Річард каже: "І там були не тільки лаври й мірти,
Були ще й інквізиції декрети...."

Його твердий голос і рішуча відповідь ~~ніби~~ скерувала його на шлях твердих шукань, в яких він почав хибити. Глядачі своїм живим шелестом ніби хотіли підказати Річарду "Ти пройшов мимо людини - не проходи мимо нас". Курбаса-Річарда усвідомлює свої помилки, залишається в болоті свого падіння, навіть не розбиває статую - мертворожденного мистецтва, як докір свого падіння...

"Нехай стоїть до часу... Ну, а я?
Готовий заповіт - чого ще ждати
Пора у вічну путь. ьь "

Чутно орган грає ~~веди і е т~~

Реквієм

Я відчуваю важке дихання в залі глядачів, чи то стукає моє схвильоване серце? Невже Річард-Курбас так закінчить?! Але з перших акордів органа, я бачу як міцнішають м'язи на виразних руках Річарда, в рисах обличчя, запалюються уперті очі, міцніє і випростовується його схилена постать. Жах смерті, яку він зараз зустрічає віч на віч, не

X.

Його горду постать, а навпаки, Річард стає на бій зі смертю за життя.
Тому мабуть, як виклик, глузливо звучать його слова:

"Грізні гуки

Вони віщують вічну муку в пеклі. /Підтекст актора: Я загартова-
Я в ньому вже й тепер.... -ний! /

О! ..відгук раю? / Що він дасть мені? /

Він обіцяє вічний спокій...спокій / Гірка іронія/

Тай годі... Я колись не хотів спокою /Гордо, згадавши свою моло-
-дість /

Тепер я чую сила в мені гине

Як сей акорд...

/Жах перед смертю/

Я не можу жити

Єдиним хлібом

/Рішучий протест проти смерти

/Лунає грім/

От могутній грім / Захоплено/

То сурма янгола!

/Переможний вигук! /

То відгук з неба!

Останні два рядки автора "Коли ж мене покличе янгол смерти? Я чую вже
його не довго ждати" Курбас ВИКРЕСЛИВАВ,

Перемогою життя над смертю закінчував артист Курбас свій монолог.

Глядач ніби разом з героєм пережив "муки пекла". Звільнений від них
виконанням артиста центральної ролі, глядач бурхливими оваціями вітає
Курбаса митця, за те, що так несподівано своєю трактовкою, "своєю музи-
-кою відчуття, краси ~~всесвіту~~ Всесвіту" - підкорив своєму усвідомленню і
автора і композитора.

взрвср

3 Курбас сміливо ~~береться~~ за засуджену "несценичність" п'єсу і не-
-реконує нас великим успіхом в цій роботі. ~~...~~

2 Його Річард не повертає з Антонієм до Венеції, де манівці лаврів так засліплюють нерозважних митців, а залишається у пеклі свого падіння, усвідомивши свої помилки, нескореним!

Глядачі буйно аплодують своєму герою і виходять з театру з розбудженою думкою: " Як же житиме далі Річард??"

4 Минули роки.....В блуканнях по театрах, я зустрічалась з талановитими акторами, режисерами, але усі театри здебільшого були безликі і вистави їх сірі, хоч загорались іноді творчими вогнями!

Але...!Не те, Не те"

Чого мені не вистачало?

Мені не вистачало Курбаса з його красою! Не вистачало його піднесеного, майже електричного потенціалу, високого гуманізму.

Не вистачало його цілеспрямованості в пізнанні світу.

Не вистачало Леся Курбаса з його палким темпераментом, його мудрим проникненням в душу актора!

=====!!!!!!!!!!!!!!!!=====

MEMO

TO :

FROM :

SUBJECT :

DATE :

PLACE :

TIME :

1
1
1
1
1